

FESTSPILLENE  
I BERGEN

PROGRAM  
KR 20

GRIEGHALLEN  
GRIEGSALEN

ONSDAG 08. JUNI KL 18:00

# Avslutningskonserten

## Closing Concert



BERGEN  
INTERNATIONAL  
FESTIVAL

25. MAI — 08. JUNI  
2016



# Avslutningskonserten

## Closing Concert

GRIEGHALLEN  
GRIEGSALEN

Onsdag 08. juni kl 18:00  
Wednesday 08 June at 18:00

Varighet: 2 t inkludert pause  
Duration: 2 h including interval

**Bergen Filharmoniske Orkester**  
**Bergen Philharmonic Orchestra**  
**Kazuki Yamada** dirigent *conductor*  
**Benjamin Grosvenor** piano  
**Håkan Hardenberger** trompet *trumpet*

RICHARD WAGNER (1813–1883)  
Forspill til første akt av operaen Parsifal *Prelude to Act I of the opera Parsifal*

ROLF WALLIN (1957–)  
Fisher King (trompetkonsert *Trumpet Concerto* 2011)

Pause *Interval*

FRANZ LISZT (1811–1886)  
Les préludes, symfonisk dikt for orkester *Symphonic Poem for Orchestra, S. 97*

EDVARD GRIEG (1843–1907)  
Pianokonsert i a-moll *Piano Concerto in A minor, op. 16*  
1. Allegro molto moderato  
2. Adagio  
3. Allegro moderato molto e marcato

Introduksjon ved Annabel Guaita kl 17:15 i Grieghallens foajé.  
*Introduction in Norwegian by Annabel Guaita at 17:15 in the Grieghallen foyer.*

Sponset av *Sponsored by* DNV GL

## BALANSEKUNST

I DNV GL (tidligere Det Norske Veritas) er vi opptatt av sikkerhet, kvalitet og integritet. Vi er nå 15.000 ansatte i 100 land, som hver dag jobber mot et felles mål: En sikker og bærekraftig fremtid. Vår rolle består ofte i å balansere næringslivets og samfunnets interesser. Vi kaller det balansekunst.

Vårt samarbeid med Festspillene understøtter denne forpliktelsen overfor samfunnet. For kultur og samfunn går hånd i hånd.

Derfor er vi stolt hovedsamarbeidspartner for Festspillene i Bergen.

Lær mer om oss på [www.dnvgl.com](http://www.dnvgl.com)

# Du store verden

## Grieg og hans forbindelser til Europas store tonekunstnere.

Det finnes mange spennende linjer mellom kveldens komponister. Edvard Griegs første møte med Richard Wagner fant sted allerede da han var ung student i Leipzig og hørte *Tannhäuser* i 1858. Han skal ha blitt svært fascinert av Wagners dristige komposisjonsstil og påstår at han så operaen hele fjorten ganger på rad. Musikkstudenter fikk nemlig komme gratis inn i Gewandhaus. I 1876 stod Wagners Festspielhaus i Bayreuth ferdig, skreddersydd for hans operaer og med helt spesielle akustiske forhold der komponistens orkestrering kom til sin fulle rett. Grieg fikk en invitasjon fra sin venn, forleggeren Max Abraham, som betalte billettene. Grieg dro til Bayreuth der han fikk oppleve urforeføringen av operaen *Der Ring des Nibelungen*. Grieg skrev flere reisebrev fra denne turen som ble publisert i Bergensposten. Her uttrykker han sin beundring, samtidig som han gir uttrykk for at Wagners musikk overfaller ham med en nervøs pirrelighet og total mangel på hvilepunkter: «Til tross for at denne musikken befinner seg på randen av skjønnhetsgrensen, er dette et gigantisk musikkverk som kunsthistorien ikke har sett maken til siden Michelangelo».

Wagners siste opera, *Parsifal*, hadde sin urpremiere under Festspillene i Bayreuth i 1882. Denne operaen brøt med mange av de etablerte operanormene. Blant annet endret han navn på forspillet til «prelude» i stedet for den tradisjonelle «ouverture». Preludiet består likevel av de ulike musikalske temaene som skal utfolde seg i løpet av operaen, og Wagner forbereder således lytterne på det som skal komme. Langsom og meditativt introduserer den fortellingen gjennom de musikalske motivene. Fortellingen er basert på mytene om gralsridderne og deres kamp mot den onde, sanselige verden. Parsifal er hovedpersonen og vi følger hans årelange ferd for å finne fiskekongens rike der den hellige gralen voktes. «Hvor finner vi gralen?» spør ridderen Parsifal. Svaret er at gralen finner du inni deg selv.

Mektige toner fra Wagner følges av Rolf Wallins *The Fisher King*, som bygger på samme myte som Parsifal. Denne trompetkonserthen, som er skrevet for trompetisten Håkan Hardenberger,

beskriver opplevelsen av å befinne seg i et mørkt, øde landskap – et sted som ethvert menneske vil gjenkjenne. Men ikke minst skildrer begge disse musikkverkene håpet og trangen til å overskride begrensninger og komme ut av mørket.

*Les préludes* av den ungarske komponisten og klavervirtuosen Frantz Liszt skal være inspirert av et dikt av Alphonse de Lamartine som sier «hva er vårt liv annet enn en serie preluder, en ukjent sang som begynner med en høytidelig tone og blir stilnet av døden». I 1848 rev Liszt seg løs fra det nerveslitende og demoraliserende konsertlivet og slo seg ned i Weimar. Her fikk han stor innflytelse i sine roller som en glødende og inspirerende lærer, som leder av offentlige konserter og som kapellmester ved operaen. Her ble Wagners *Lohengrin* første gang oppført, med Liszt som dirigent. Liszt og Wagner ble nære venner. I 1865 gikk Liszt inn i den geistlige stand i den katolske kirke og fikk tittelen abbed. Han vekslet nå på å bo i Roma, Budapest og Weimar, der han gav undervisning, ledet musikkfester og fremførte egne verk.

Høsten 1868 lengter Grieg etter å komme seg bort fra Kristiania og søker departementet om et stipend for å foreta en utenlandsreise. Dette er året etter at Grieg mistet sin lille datter Alexandra og komponisten søker til utlandet for å finne en ny giv. Han hadde tidligere sendt Liszt sin første fiolinsonate, opus 8, og ber nå om et anbefalingsbrev fra ham. Liszt sender sine varmeste anbefalinger og inviterer samtidig Grieg til å besøke ham i Weimar. 10. januar 1869 sender Grieg søknaden om å få 500 spesiedaler til et opphold i utlandet for å «vinne tid og ro til skapende virksomhet samt anledning til omgang med kunst og kunstnere å forynge mitt sinn og utvide mitt syn på det ideale, som under de forhold jeg lever ikke kan annet enn å innsnevres». Etter et halvt års ventetid innvilges søknaden og Grieg og Nina begir seg ut på en fire måneder lang reise i Europa. I Roma venter Frantz Liszt, og fra disse møtene stammer noen udødelige skildringer fra vår norske komponists hånd. Liszt og Grieg skal ha sittet sammen ved klaveret og spilt gjennom konserten, hvorpå Liszt plutselig stopper og reiser seg helt oppglødd over sluttdelen i piano-konserten: «Han skred med drabelige teaterskritt og hevet arm gjennom den store klosterhall i det han formelig brølte temaet. Ved den omtalte g-en strakte han ut sin arm og ropte

‘g, g, nicht giss! Famos! Dette klenger jo typisk svensk!’ Han gikk atter til klaveret, gjentok hele strofen og sluttet av.»

Liszt døde under Festspillene i Bayreuth i 1886, 10 år etter at Grieg hadde hørt Wagner på samme sted. Edvard Grieg fikk bekreftelse fra – men også inspirasjon av – to av samtidens viktigste europeiske komponister. Hans kanskje mest spilte og internasjonalt kjente verk, pianokonserten i a-moll, er rettmessig hovedretten så vel som bindeleddet i kveldens program.

Tekst: Annabel Guaita

## Edvard Grieg the European

### Grieg and his connections to the great musicians of Europe.

*There are many dynamic lines connecting this evening's composers. Edvard Grieg first encountered Richard Wagner in 1858 when he went to see Tannhäuser as a young student in Leipzig. He was in awe of Wagner's groundbreaking style of composition and claimed that he saw the opera fourteen times running – students had free passes to the Gewandhaus concert hall. In 1876 Wagner's own Festspielshaus was completed, tailored to his operas, with acoustics designed specifically for the composer's orchestration. Grieg received an all expenses paid invitation from his publisher Max Abraham, and went to Bayreuth for the premiere of Der Ring des Nibelungen. Several of his travelogues from the journey were published in the Bergen press. He expresses his admiration, but explains that Wagner's music assaults him with a nervous irritability and total lack of respite. 'Despite this music being on the borderline of beauty, it is a gigantic musical work the like of which art history has not witnessed since Michelangelo.'*

*Wagner's last opera, Parsifal, which premiered at the 1882 Bayreuth Festival, departed from many of the established*

*operatic norms. Wagner entitled the instrumental introduction Prelude instead of the standard Overture. It nevertheless slowly and meditatively presents the themes of the opera, preparing the audience for what to expect. The story is based on the legends of the Knights of the Holy Grail and their struggle against the evil secular world. We follow the long quest of Parsifal for the realm of the Fisher King where the Holy Grail is guarded. 'Where do we find the grail?' Parsifal the knight asks. The answer is that you find the grail inside yourself.*

*Wagner's mighty music is followed by Rolf Wallin's Fisher King, based on the same legend. The concerto, composed for the trumpeter Håkan Hardenberger, describes the experience of being in a dark, bleak landscape – a place easily recognisable by all. Nonetheless both of these works depict the hope and the urge to overcome limitations and to leave the darkness behind.*

*Les préludes, by the Hungarian composer and piano virtuoso Frantz Liszt is said to be inspired by a poem by Alphonse de Lamartine, and his alleged query: 'What else is our life but a series of preludes to that unknown Hymn, the first and solemn note of which is intoned by Death?'. In 1848 Liszt tore himself away from his nerve-racking and demoralising life as a concert pianist to settle in Weimar, where he became influential in his roles as an enthusiastic and inspiring teacher, as a producer of public concerts and as kapellmeister at the opera. Wagner's Lohengrin was first performed here with Liszt conducting. Liszt and Wagner became close friends. In 1865 Liszt took Holy Orders in the Roman Catholic Church, receiving the title Abbot. When not living in Rome or Budapest, he resided in Weimar, where he taught, ran music festivals and performed his own works.*

*In autumn 1868 Grieg was longing to get away from Christiania (as Oslo was called at the time) and applied for a grant to travel abroad. This was the year he lost his little daughter Alexandra, and he felt that a trip abroad would give him new momentum. He had already sent Liszt his first Violin Sonata opus 8, and asked him for a recommendation. Liszt sent a glowing reference along with an invitation to visit him in Weimar. On 10 January 1869 Grieg submitted his application for 500 specie-daler (worth about 100 000 kroner today) for a stay abroad to 'gain time and peace for creative activity and the opportunity*

*to spend time with art and artists, in order to rejuvenate my mind and broaden my view of the ideal situation, which in the conditions under which I live can only be constricted.’ After a six month wait the application was accepted and Grieg and Nina set out on a four month journey in Europe. Frantz Liszt was waiting for them in Rome, and some immortal descriptions from Grieg’s hand resulted from their encounter. While Liszt and Grieg sat together at the piano playing through his concerto, Liszt suddenly broke off and stood in admiration of the finale: ‘He paced with gigantic theatrical steps and his arm raised through the great monastery hall bellowing out the theme exclaiming, “G, G, not G sharp! Splendid! This sounds typically Swedish!” He returned to the piano, repeated the entire phrase and finished playing the concerto.’*

*Liszt died during the Bayreuth Festival in 1886, ten years after Grieg had heard Wagner there. Edvard Grieg received affirmation – and also inspiration – from two of the most important European composers of his time. His internationally best known and probably most widely played work, his A minor Piano Concerto, is deservedly both the main course and the cohesive feature of this evening’s programme.*

**Text: Annabel Guaita**

**English version: Roger Martin**

**Bergen Filharmoniske Orkester** har status som nasjonal-orkester og kan som ett av verdens eldste orkestre føre sin historie tilbake til 1765. Edvard Grieg var i årene 1880–82 orkesterets kunstneriske leder. Orkesteret teller nå 100 musikere. I 2015 feiret orkesteret sitt 250-årsjubileum. Orkesteret turnerer jevnlig internasjonalt, er svært aktivt på platemarkedet og etablerte i 2015 et eget digitalt konserthus hvor en rekke av orkesterets konserter strømmes. I løpet av de siste fem årene har orkesteret utgitt over 30 cder, deriblant flere av Stravinskys balletter, Messiaens *Turangalila*-symfoni, serier med musikk av Johan Halvorsen, Johan Svendsen, Sergej Prokofiev og Leoš Janáček. Orkesteret engasjerer seg i utviklingen av unge musikere gjennom den årlige De Unges Konsert samt gjennom etableringen av Bergen Filharmoniske Ungdomsorkester i 2015. Bergen Filharmoniske Orkester er basert i Grieghallen, men er hele Vestlandets orkester med faste konserter i blant annet Førde og Haugesund. Edward Gardner er sjefdirigent og tok over etter Andrew Litton i oktober 2015.



Foto Oddleiv Apneseth

**The Bergen Philharmonic Orchestra**, one of two Norwegian National Orchestras, dates back to 1765, thus one of the world’s oldest orchestras, celebrating its 250th anniversary in 2015. Edvard Grieg was its artistic director during the years 1880–82. It currently comprises 100 musicians. The orchestra, which regularly tours internationally, records many albums. In 2015, they established their own digital concert hall where several of the orchestra’s concerts are streamed. In the past five years the orchestra has released more than 30 CD’s, Stravinsky’s ballets, Messiaen’s *Turangalila* symphony, series of music by Johan Halvorsen, Johan Svendsen, Sergej Prokofiev and Leoš Janáček. The orchestra is engaged in the development of young musicians through their annual concert featuring new talents, and through the establishment of Bergen Philharmonic

*Youth Orchestra in 2015. The Bergen Philharmonic Orchestra is based in Grieghallen, Bergen, but as the regional orchestra for western Norway also gives regular concerts in Førde and Haugesund. Edward Gardner took over from Andrew Litton as Principal Conductor in October 2015.*

**Kazuki Yamada** ble født i Kanagawa, Japan, i 1979. Han studerte musikk ved Tokyo University of the Arts, der hans dirigentlærere inkluderte Ken-Ichiro Kobayashi og Yoko Matsuo. Mens han var på universitetet grunnla han Yokohama Sinfonietta sammen med medstudenter, og ble selv musikalsk leder. I 2009 vant han Besancon internasjonale konkurranse for unge dirigenter. Han er sjefdirigent i Japan Filharmoniske Orkester. Yamada debuterte i Europa som gjestdirigent for Orchestre de la Suisse Romande (OSR) i 2010, og har vært fast gjestdirigent for orkesteret siden 2012. Han har også flere innspillinger med OSR. I 2013 ble han Monte-Carlo Filharmoniske Orkesters faste gjestdirigent, og i 2015 annonserte orkesteret utnevnelsen av Yamada som sin neste sjefdirigent og kunstneriske leder. Yamada arbeider også med orkester som Philharmonia, Göteborgs Symfoniker, Stockholms Symfoniorkester, Helsinki Symfoniorkester, RAI Torino, Melbourne Symphony, Houston Symphony og Staatskapelle Dresden, samt City of Birmingham Symphony, som han skal turnere med i Japan denne måneden.

**Kazuki Yamada**, born in Kanagawa, Japan, in 1979, studied music at the Tokyo University of the Arts, where his conducting teachers included Ken-Ichiro Kobayashi and Yoko Matsuo. Whilst at the university, he founded the Yokohama Sinfonietta with some fellow students, and became its Music Director. In 2009 he won the 51st Besancon International Competition for young conductors. He holds the post of Principal Conductor of the Japan Philharmonic. In Europe, Yamada first guest conducted the Orchestre de la Suisse Romande (OSR) in 2010, and became its Principal Guest Conductor in 2012. He has conducted several recordings with the OSR. In 2013 he became Principal Guest Conductor of the Monte Carlo Philharmonic Orchestra, which he had first guest conducted two years earlier. In 2015 the orchestra announced the appointment of Yamada as its next Principal Conductor and Artistic Director Designate. Elsewhere, Yamada works with such orchestras as the Philharmonia, Gothenburg Symphony, Stockholm

*Philharmonic, Helsinki Philharmonic, RAI Torino, Melbourne Symphony, Houston Symphony, Staatskapelle Dresden and City of Birmingham Symphony with whom he will tour to Japan this month.*

**Benjamin Grosvenor**, den yngste av fem brødre, begynte å spille piano i seksårsalderen. Han vant Keyboard-finalen i 2004 BBC Young Musician Competition i en alder av 11. Grosvenor studerte ved Royal Academy of Music i London med Christopher Elton og Daniel-Ben Pienaar, hvor han ble uteksaminert i 2012 med dronningens Commendation for Excellence. Som 19-åring spilte Benjamin med BBC Symphony Orchestra på First Night of the 2011 BBC Proms. Han har spilt med orkestre som London Philharmonic, RAI Torino, New York Philharmonic, Philharmonia Orchestra, Leipzig Gewandhausorchester, Tokyo Symphony, og på arenaer som Royal Festival Hall, Barbican Centre, Singapore Victoria Hall, The Frick Collection og Carnegie Hall. Grosvenor har jobbet med en rekke dirigenter, inkludert Vladimir Ashkenazy, Jiří Bělohlávek, Semyon Bychkov, Andrey Boreyko, Sir Mark Elder, Alan Gilbert, Vladimir Jurowski, Andrew Litton og Andrew Manze. Benjamin debuterte i 2015 på Last Night of the Proms med Sjostakovitsjs *Pianokonsert nr. 2* med BBC Symphony Orchestra og Marin Alsop. Fra og med 2015-16 sesongen er han blitt invitert til å delta i Junge Wilde-serien ved Konzerthaus Dortmund.



Foto: operaomnia.co.uk

**Benjamin Grosvenor**, the youngest of five brothers, began playing the piano at the age of six, and won the Keyboard Final of the 2004 BBC Young Musician Competition at the age of 11. He trained at the Royal Academy of Music with Christopher

*Elton and Daniel-Ben Pienaar, graduating in 2012 with the Queen's Commendation for Excellence. At 19 he performed with the BBC Symphony Orchestra at the First Night of the 2011 BBC Proms. Orchestras he has performed with include the London Philharmonic, RAI Torino, New York Philharmonic, Philharmonia Orchestra, Leipzig Gewandhausorchester and the Tokyo Symphony Orchestra, in such prestigious venues as the Royal Festival Hall, the Barbican Centre, Singapore's Victoria Hall, The Frick Collection and Carnegie Hall. Benjamin Grosvenor has worked with numerous conductors, including Vladimir Ashkenazy, Jiří Bělohlávek, Semyon Bychkov, Andrey Boreyko, Sir Mark Elder, Alan Gilbert, Vladimir Jurowski, Andrew Litton and Andrew Manze. He made his debut in 2015 at the Last Night of the Proms performing Shostakovich's Piano Concerto no. 2 with the BBC Symphony Orchestra and Marin Alsop. In the 2015–16 season he has been invited to participate in the Junge Wilde series by Konzerthaus Dortmund.*



Foto: Marco Borggreve

**Håkan Hardenberger** ble født i Malmö, Sverige. Han begynte å studere trompet i en alder av åtte med Bo Nilsson i Malmö og fortsatte sine studier ved Paris Conservatoire med Pierre Thibaud, og i Los Angeles med Thomas Stevens. Hardenberger opptrer med orkestre som New York Philharmonic, Boston Symphony, Wiener Philharmoniker, Sveriges Radios Symfoniorkester, London Symphony, Symphonieorchester des Bayerischen Rundfunks og NHK Symphony Orchestra. Han samarbeider jevnlig med dirigenter som Alan

Gilbert, Daniel Harding, Paavo Järvi, Ingo Metzmacher, Andris Nelsons, John Storgårds og David Zinman. Hardenberger har flere verk dedisert til seg av komponister som Sir Harrison Birtwistle, Brett Dean, Hans Werner Henze, Rolf Martinsson, Olga Neuwirth, Arvo Pärt, Mark-Anthony Turnage, Rolf Wallin og HK Grubers konsert *Aerial*, som har fått sin 70. fremføring av Hardenberger med Berlin-filharmonien i fjor. Hans omfattende diskografi inkluderer hans nyeste innspilling med Bergen Filharmoniske Orkester/John Storgårds av Rolf Wallins konsert *Fisher King*. Han er professor ved Malmö Conservatoire. Han er også kunstnerisk leder for Malmö Chamber Music, en ny internasjonal kammermusikkfestival, som lanseres i september 2016.

**Håkan Hardenberger**, born in Malmö, Sweden, began studying the trumpet at the age of eight with Bo Nilsson in Malmö and continued his studies at the Paris Conservatoire with Pierre Thibaud, and in Los Angeles with Thomas Stevens. He performs with orchestras such as the New York Philharmonic, Boston Symphony, Wiener Philharmoniker, Swedish Radio Symphony, London Symphony, Symphonieorchester des Bayerischen Rundfunks and NHK Symphony Orchestra. Conductors he regularly collaborates with include Alan Gilbert, Daniel Harding, Paavo Järvi, Ingo Metzmacher, Andris Nelsons, John Storgårds and David Zinman. Music written for and championed by Hardenberger include works by Sir Harrison Birtwistle, Brett Dean, Hans Werner Henze, Rolf Martinsson, Olga Neuwirth, Arvo Pärt, Mark-Anthony Turnage, Rolf Wallin and HK Gruber's concerto *Aerial*, which has received its seventieth performance by Hardenberger with the Berlin Philharmonic last year. His extensive discography includes his latest recording with Bergen Philharmonic/John Storgårds of Rolf Wallin's concerto *Fisher King*. He is currently a professor at the Malmö Conservatoire and Artistic Director of Malmö Chamber Music, a new international chamber music festival to be launched in September 2016.

# Tusen takk for i år!

---

Vi takker publikum, artister og alle partnere som har bidratt til årets festspill.

Velkommen tilbake 24. mai–07. juni 2017!

Billettsalget starter torsdag 09. juni. Da kan du også kjøpe Festspillkortet 2017.

# *Thank you!*

---

We would like to thank the audience, artists and all partners who have contributed to this year's Festival.

Welcome back 24 May–07 June 2017!

Tickets for next year's Festival and the Festival Card 2017 are available from Thursday 09 June.





